

Праблема добра і зла ў камедыі Кандрата Крапівы "Брама неўміручасці"

Сатырычная камедыя "Брама неўміручасці" з'яўляецца вялікім дасягненнем Крапівы-драматурга. У ёй моцна праявілася сацыяльная пранікнёнасць К. Крапівы, яго ўменне арыентавацца ў складаных праблемах сучаснасці. Персанажы п'есы працягваюць галерэю сатырычных тыпаў, выведзеных у ранейшых п'есах драматурга. Сатыра ў камедыі скіравана супраць адмоўных з'яў у грамадскім жыцці — абывацельшчыны і кар'ерызму. У ёй востра ставяцца пытанні жыцця і смерці, добра і зла, сэнсу чалавечага жыцця наогул, месца чалавека на зямлі. Галоўным героем камедыі з'яўляецца прафесар Дабрыян. У лабараторыі, дзе ён працуе, быў адкрыты сакрэт неўміручасці. Хутка пра адкрыццё веку даведаліся амаль усе. Дабрыян стаў наваўленай зоркай, і ў яго з'явілася шмат сяброў, аб якіх ён раней не здагадваўся. Цэлую ноч у кватэры прафесара не змаўкаў тэлефон. Прагнучых сустрэцца з ім не было магчымасці падлічыць. Раніцай у кватэру з'яўляецца супрацоўніца Наташа і прапануе сябе ў вечныя спадарожніцы жыцця. Загадчык базы Караўкін гарантуе прафесару поўнае матэрыяльнае забеспячэнне за мандат на неўміручасць для сябе і ўсёй радні — ад дзевяностагадовай бабкі да шасцігадовага ўнука. Неўміручымі хочуць быць штатныя супрацоўнікі Мякішава і актывіст Сідаровіч, былы аднакурснік Дабрыяна Скараспей. Амерыканскі карэспандэнт Волдвін прапануе прафесару заняцца бізнесам і прадаваць за мільёны долараў ліцэнзіі на неўміручасць за мяжу. Жыхарка з падшэфнага калгаса Алена Максімаўна хадайнічае аб неўміручасці не для сябе, а для сваёй старой кароўкі. Але ўсе неўміручымі быць не могуць. І таму на набыццё неўміручасці ўводзяцца цвёрдыя ліміты. Кандыдаты павінны мець не толькі добрае здароўе, але і чыстае сумленне. Жадаючыя неўміручасці абавязаны прадставіць чыстыя аналізы крыві, мачы, страўнікавага соку, даведку аб стане эндакрынных залоз, а таксама характарыстыку з месца працы. У чарзе на плошчы ідзе гандаль мачою (як пазней высветліцца, конскай). Каля прыёмнай Дабрыяна бурліць натоўп. Неўміручасць раздзяліла бацькоў і дзяцей, мужоў і жонак, сяброў, каханых. Найвялікшае адкрыццё прынесла многім крыўду і абразу. На навуковым пасяджэнні наконт неўміручасці разгараюцца спрэчкі. Аказваецца, не ўсякі навуковы прагрэс нясе карысць чалавеку. Якія практычныя вынікі атрымаюцца з адкрыцця Дабрыяна? Навошта рабіць неўміручым зло, якога і так нямала на зямлі. А можа, лепш апраўдаць смерць як неабходную ўмову вечнага абнаўлення? І калі дыскусія зайшла ў тупік, навуковы супрацоўнік Наташа прынесла здохлага пацука, паведаміўшы, што паддоследныя здыхалі і раней, але яна іх падменьвала жывымі. Ад такога паведамлення многія прыйшлі ў разгубленасць, распач, многія ж радаваліся такому зыходу справы, як бы гара ў іх з плеч звалілася. Калі ж спала напружанасць, Наташа расказала Дабрыяну, што пацук жыве, а такі падман яе абумоўлены жаданнем выратаваць вучонага ад націску людзей і даць яму магчымасць прадоўжыць доследы.

"Людзі няхай тым часам падумаюць, што рабіць з неўміручасцю". Гэта пытанне ставіць перад чытачамі аўтар з надзеяй, што людзі здолеюць правільна адказаць на яго. Пад неўміручасцю К. Крапіва разумеў не фізічнае існаванне, а добрыя справы, учынкi чалавека. Пражыць жыццё і пакінуць добрую памяць аб сабе — значыць застацца неўміручым.

□

Выкрыццё Гарлахвацкага і гарлахватчыны ў камедыі Кандрата Крапівы "Хто смяецца апошнім"

Драматычныя творы Кандрата Крапівы атрымалі шырокае прызнанне не толькі ў нашай краіне, але і далёка за яе межамі. Творчасць пісьменніка складае залаты фонд гісторыі тэатральнай культуры, з'яўляецца школай мастацкага майстэрства для многіх беларускіх драматургаў. Найбольш вядомай і папулярнай п'есай К. Крапівы стала камедыя "Хто смяецца апошнім", якая адлюстроўвае атмасферу, што панавала ў краіне ў 1937—1938 гг. Дзеянне камедыі разгортваецца ў навукова-даследчым інстытуце геалогіі, дзе дырэктарам з'яўляецца Гарлахвацкі. Да навукі дырэктар не мае ніякага дачынення: на пасаду кіраўніка інстытута яму дапамаглі ўладкавацца "сябры", выдаўшы фальшывую даведку. Гарлахвацкі адчувае сябе ў інстытуце, як рыба ў рацэ. Як гаспадар становішча, Гарлахвацкі тэрарызуе, шальмуе, запалохвае сумленных вучоных, хапаючы іх мёртвай хваткай (зусім невыпадкова драматург дае яму прозвішча Гарлахвацкі). Асабліва актыўнай стала яго дзейнасць пасля таго, як у інстытут прыйшла папера з патрабаваннем прадставіць спіс навуковых прац дырэктара. Не маючы ніводнай, Гарлахвацкі спрабуе выратаваць сваю шкуру шляхам шантажу, подкупа, пагроз, паклёпаў. І вось з яго лёгкай рукі былы настаўнік Варонежскай гімназіі Туляга раптам становіцца дзянікінскім палкоўнікам, асістэнтка Вера Міхайлаўна — распусніцай і амаральнай асобай, прафесар Чарнавус — здраднікам, ворагам народа, за што адхіляецца ад чытання лекцый, кніга яго здымаецца з выдавецкага плана, а над дачкой-студэнткай навісае пагроза выключэння з інстытута. Запалоханага Тулягу Гарлахвацкі прымушае напісаць за яго навуковы даклад. Невуцтва і шарлатанства Гарлахвацкага поўнасцю выкрываюцца ў канцы п'есы, калі на вучоным савеце слухаецца даклад "Новы від дагістарычнай жывёліны". З сур'ёзным выглядам абараняе дырэктар тэорыю аб мамантавай свінні, напісаную Тулягам. Вобраз "свінтуса грандыёзуса", праўда, асацыіруецца не з дагістарычнай жывёлінай, а з самім Гарлахвацкім. У дасягненні жаданай мэты Гарлахвацкаму дапамагае малодшы навуковы

супрацоўнік Зёлкін — падхалім і пляткар. Ён з'яўляецца правай рукой Гарлахвацкага, надзейным яго паслужнікам, які, як шкоднае зелле, атручвае вакол сябе атмасферу, сее падазронасць і недавер сярод вучоных. Не маючы здольнасцей да навукі, пазбаўлены прынцыповасці, Зёлкін можа наймаверна раздзьмуць кожную дробязь, адшукаць у выпадковым, сказаным без усялякага прыхаванага намеру слове небяспечны палітычны сэнс. Варта было яму пачуць што-небудзь дрэннае аб сваім знаёмым, як сумленны чалавек становіўся ворагам народа. Невуцтва і падхалімства Зёлкіна найбольш ярка праяўляюцца ў сцэне абароны Гарлахвацкім "навуковай працы". У прадмове Зёлкін кідаецца расхвальваць вялікія адкрыцці свайго начальніка, яго канструктыўны розум, даследчыцкія здольнасці. Але калі высвятляецца, што даклад не мае навуковай вартасці і што напісаны ён Тулягам, Зёлкін, нават не чырваняючы, гаворыць адваротнае: "Я так і думаў! Не можа быць, каб вы, Аляксандр Пятровіч, такую бязглуздзіцу напісалі". Важную ролю ў п'есе адыгрывае Туляга. Гэта сумленны, працавіты і сціплы чалавек. Вызначальнай рысай яго характару з'яўляецца баязлівасць. Магчыма, карані яе ў былым жыцці Тулягі, прывучанага слухацца начальства, нікому не прарэчыць, быць пакорлівым. Страх Тулягі, безумоўна, абумоўлены і грамадскай атмасферай таго часу, калі існавалі ўсеагульныя падазронасць і недавер, калі чалавека без усякай прычыны маглі арыштаваць. Баючыся нават уласнага ценю, запужаны прайдзісветам Гарлахвацкім, Туляга згаджаецца напісаць навуковую працу свайму дырэктару. Востра перажываючы сваё становішча вучонага-парабка, Туляга паступова пазбаўляецца ўласцівага яму страху. Нерашучы і баязлівы, ён у канцы камедыі з'яўляецца самым актыўным у барацьбе з Гарлахвацкім, у канчатковым яго выкрыцці. Ён піша даклад, які паказаў невуцтва лжэвучонага Гарлахвацкага, і з горда паднятай галавой, з выглядам пераможцы праходзіць паўз дырэктара. Безумоўна, шлях героя да перамогі быў нялёгкім. Пераадолець сваю баязлівасць і нерашучасць яму дапамаглі чулыя адносіны калег па працы — Чарнавуса, Веры, Левановіча. Дзякуючы іх намаганням зрываецца маска вучонага з невука і паклёпніка, высмейваецца падхалімства і прыстасавальніцтва, кар'ерызм і двурушніцтва. Апошнімі, на шчасце, смяюцца сумленныя вучоныя (у гэтым сэнс назвы камедыі). У п'есе "Хто смяецца апошнім" выявілася майстэрства К. Крапівы як тонкага псіхолога, які знайшоў непаўторныя, індывідуальныя рысы для герояў, поўна і закончана "вымаляваў" іх партрэты. Імёны Гарлахвацкага, Зёлкіна, Тулягі, як і імёны шматлікіх гогалеўскіх і шчадрынскіх герояў, ператварыліся з уласных у агульныя. На жаль, падхалімства, нахабства, подласць, пляткарства часта сустракаюцца і ў нашы дні. Нямала ёсць людзей, якія робяць усё, каб падняцца па службовай лесвіцы, заняць больш высокую пасаду. Дзеля сваіх асабістых інтарэсаў такія людзі не грэбуюць нічым, ідуць на любую подласць. Змагацца з імі, лічыць К. Крапіва, трэба агульнымі сіламі, проціпаставіўшы невуцтву і ашуканству прынцыповасць, строгасць і ваяўнічасць.

Майстэрства Кандрата Крапівы - байкапісца.

Беларуская літаратура багата на таленавітыя творчыя асобы, але нават і сярод іх індывідуальнасць Кандрата Крапівы вылучаецца велічна, непаўторна, ярка. Талент сатырыка асабліва праявіўся ў жанры байкі. Байкі К. Крапівы — самабытная з'ява ў беларускай літаратуры. Многія з іх выраслі з народных прыказак і прымавак, на прыкладзе якіх аўтар вучыўся выказваць свае думкі вобразна, сцісла, запамінальна: У чужое проса не сунь носа ("Сука ў збане"), Баба з калёс — каню лягчэй ("Дзед і Баба"), Кожны цыган сваю кабылу хваліць ("Пра Цыгана і кабылу"), Вялікаму каню — вялікі хамут ("Саманадзейны Конь"). Нямала ўласных афарызмаў пісьменніка ператварыліся ў прыказкі, прымаўкі, атрымалі агульнанародную вядомасць: Другі баран — ні "бэ", ні "мя", а любіць гучнае імя ("Дыпламаваны Баран"), Каб сонца заслانیць — вушэй асліных мала ("Сава, Асёл ды Сонца"), Як свінню ні кліч, яе заўсёды выдасць лыч ("Заява"), Бывае іншы раз і з нашым братам, што галаву заменяюць мандатам ("Мандат"). Байкі К. Крапівы, "населеныя" мясцовымі жывёламі і птушкамі (свіннямі, парсюкамі, валамі, цялятамі, сабакамі, варонамі, совамі, зайцамі), бічуюць адсталыя людскія звычаі, п'янства, забабоны, пляткарства, асуджаюць бюракратаў, раскрадальнікаў народных здабыткаў, падхалімаў. Падзеі ў байках не алегарычныя, а канкрэтныя. Яны — з сялянскага жыцця, з вясковага побыту. У байцы "Дыпламаваны Баран" сатырык расказвае пра Барана, які быў настолькі дурным, што нават не пазнаваў сваіх варот. Ганарыўся ж Баран сваім трывалым лбом:

Такога не страчаў ніколі лба я:

Калі няма разумніка другога,

Пабіцца каб удвух,

Дык ён разгоніцца ды ў сцену — бух!

У іншага дык выскачыў бы й дух,

А ён — нічога.

Каб лягчэй было ўбачыць Барана і вылучыць з гурту, на шыю яму прывязалі мету, жартам назваўшы яе "дыпламам". Баран настолькі заганарыўся гэтым "дыпламам", што вырашыў паказаць сваю вучонасць перад Кошкай. Добра ведаючы абмежаванасць і тупасць Барана, Кошка растлумачыла, што свой "дыплом" ён заслужыў "не галавой, а лбом". Крыкуноў, саманадзейных людзей, прагных да славы, ды "вузкіх у плячах", высмейвае К. Крапіва ў байцы "Саманадзейны Конь". У якасці эпіграфа да байкі сатырык выкарыстаў народную прыказку "Вялікаму каню — вялікі хамут". Конь, які быў "з сабаку, можа, так, мо з добрае шчаня", скардзіцца на ўсё сяло, што хамут "нібы не да яго", патрабуе ад Гаспадара вялікага хамута. І вось мізэрны Конь упрогся ў воз, які цягнуў ламавік. Воз жа не скрануўся з месца, а "пралезлі праз хамут канёвы персі й ногі, і затрымаўся ён аж ледзь на жываце". У вобразе Каня ўвасоблены рысы крыкуноў, людзей з прэтэнзіямі, якім не па заслугах "веліччу быць хочацца заўсёды".

Маральна-бытавыя праблемы асвятляе К. Крапіва ў байцы "Махальнік Іваноў". Яна гнеўна выкрывае падхалімаў і падхалімства. Сюжэт байкі даволі просты: ваенком, задаволены вынікамі стральбы сваіх падначаленых, вырашыў успомніць сваю маладосць і пастраляць. Стрэліў пяць разоў — і ні адна куля не закрунула мішэні. Салдаты ж, якія сачылі за стральбой, далажылі (прамахалі), што ўсе кулі трапілі ў цэль. Западозрыўшы падман, ваенком пайшоў на хітрасць: пачаў страляць халастымі патронамі. Але і пасля гэтага махальнік Іваноў далажыў, што "ў цэнтру самую ўсе пяць загналі зноў". Шэф "пахваліў" Іванова, назваўшы яго сапраўдным падхалімам. Высмейваўшы аднаго падхаліма, К. Крапіва паказвае, што ў падхалімстве вінаваты не толькі асобныя людзі, але і грамадства ў цэлым. Падзеям міжнароднага палітычнага жыцця прысвечана байка "Жаба ў каляіне". Яна пачынаецца лірычнай замалёўкай летняй працы на сенакосе. "Пагода— проста нібы дым, у вёсцы ўздым", усе напружана працуюць, стараючыся за пагодныя дні накасіць і насушыць як мага больш сена. І толькі Жабе не працуецца, ад злосці яна не знаходзіць сабе месца і, паразважаўшы трохі, вырашае перакуліць нагужаны сенам воз: Вось толькі сяду ў каляіну, Плячом пад кола таркану І к чорту воз перавярну. Вялікія патугі Жабы, але мізэрныя рэальныя магчымасці: "Тут колам — хрась!.. І кроў і гразь... Пад кола, Жаба, не падлазь". Байкі К. Крапівы, нацыянальна-самабытныя па характары, былі народжаны надзённымі патрэбамі часу. Яны з'явіліся дзейным сродкам выкрыцця ўсяго таго, што перашкаджала рухацца наперад. Увабраўшы ў сябе невычэрпныя багацці жывой народнай мовы, народнай мудрасці, яны і ў наш час захавалі сваю дзейную сілу і моц.

**Кандрат Крапіва – драматургічна-ідэйны змест п'есы "Хто смяецца апошнім".
Жанр твора.**

Талент К.К. асабліва праявіўся у жанры драматургіі. У яе ён прыйшоў у сярэдзіне 30-х гадоў. К гэтаму часу бел. драматургія мела свае мастацкія здабыткі. На сцэнах бел. тэатраў з поспехам ставіліся п'есы Галубка, Чорнага, Гарбацэвіча. Па словах самога аўтара, розніца паміж байкай і камедыяй хутчэй колькасная, чым якасная. Яны з'яўляюцца формамі адлюстравання галоўных з'яў жыцця. Яго п'есы вылучаюцца зместам, вастрыней канфлікту, мастацкай дасканаласцю. Першая п'еса К.К. -- псіхалагічная драма "Канец дружбы" (надрукована і пастаўлена ў 1934). Гэты твор пра вярнасць чалавека сваім ідэалам. Другая -- "Партызаны" (1937).

Адна з лепшых сатырычных п'ес К.К. -- "Хто смяецца апошнім". Паставіць чалавека на сваё месца, інакш кажучы, сарваць маску вучонага з невука і паклепніка, высмеяць падхалімства і прыстасаванасць, паказаць, якую шкоду грамадству і навуцы прыносяць кар'ерызм, дэмагогія і невуцтва -- гэтаму прысвечана камедыя "Х. с. а. ". У інстытуце геалогіі стварылася не нармальнае становішча. Замест таго, каб займацца навукай, вычоныя вымушаны былі даказваць, што яны сумленныя людзі. Затое да пары да часу гаспадармі становішча адчуваюць сябе Гарлахвацкі, дырэктар паводле пасады, а на самой справе нахабны кар'ерыст і невука, і яго памагаты, паклёпнік Зелкін. Дзеянне ў п'есе распрацавана вельмі дэталева. Героі з самога пачатку уцягваюцца ў барацьбу. Гарлахвацкаму патрэбны дакумент аб вучонай годнасці, інакш яго выкрыюць і стануць вядомы яго "чорныя справы", якія ён тварыў у Кіеве. Зелкін служыць яму з усей халуйскай адданасцю. Складанае становішча ў Тулягі: напісаць Гарлахвацкаму працу і тым самым зрабіць падласць перад сваім сумленнем, перад таварышамі, навукай, або скінуць з сябе цяжар палахлівасці, адкрыта выступіць на барацьбу з кар'ерыстам. Становішча, у якое трапляе прафесар Чарнаву, нагадвае становішча Тулягі. Чарнаву зняважылі, ачарнілі яго працу пры дапамозе плетак і паклепу. Чарнаву ідзе на адкрытую барацьбу, настойліва імкнецца высветліць, адкуль папаўзлі хлуслівыя чуткі пра яго працу. Вера і Левановіч робяць усе неабходнае, каб навесці парадак у інстытуце, хутчэй зняць абвінавачванне з сумленных вучоных. "Канец дружбы" -- пра высокую прынцыповасць у гарадскіх і асабістых справах. Дружба Карнейчыка, дырэктара мебельнага завода, і Лютынскага, наркома земляробства, замацавана крывей. Яны ваявалі з белапалякамі ў партызанскім атрадзе, ахвяравалі жыццём у імя пабудовы сацыялізму. Лютынскі выратаваў Карнейчыка ад смерці.

Асаблівая заслуга К.К. заключаецца у развіцці нацыянальнай драматургіі. Яго драмы, камедыі з'яўляюцца важнай старонкай у літаратурным і культурным жыцці Беларусі. Яны з'явіліся школай выхавання нацыян. кадраў для тэатру рэспублікі новага пакалення белар. драматургаў. Са з'яўленнем драм і камедый К.Крапівы белар. драматургія выйшла на усесаюзную і сусветную арэну. К.Крапіва як драматург дасканальна валодаў майстэрствам сцэнічнага слова. Добра ведаючы белар. народн. мову, багацце яе лексікі і фразеалогіі, К.Крапіва вельмі умела выкарыстоўваў гэтыя скарбы ў сваёй практыцы. Разумеючы, што той, хто абьякава ставіцца да гэтай, найбагацейшай крыніцы, няздольны стварыць яркіх і праўдзівых твораў.

Першай п'есай К.Крапівы, якую ён стварыў на пачатку 40-х гадоў, з'яўляецца псіхалагічная драма "Проба агнем". Яна з'явілася і першай п'есай на Беларусі аб вайне. Гэты твор у славу вернасць сав. людзей свайму патрыятычнаму абавязку.

Супярэчлівасць характару Тулягі ў камедыі Кандрата Крапівы "Хто смяецца апошнім".

У камедыі Кандрат Крапіва (К.К.) ставіць і вырашае праблему духоўнага выпраўлення і аднаўлення чалавека ў умовах сацыяльнага грамадства на вобразе Тулягі. Драматург паказвае, што Туляга -- чалавек крышталёвай сумленнасці, але вялікі баязлівец. Калі Гарлахвацкі перыядычна запалохваючы і шантажыруючы, спрабуе схіліць на несумленны шлях Тулягу, ён адважваецца заўважыць нахабніку, што пісаць навуковую працу для іншых -- учынак несумленны, дрэнны. І няхай сабе пярэчанне Тулягі вельмі нясмелае, але сам факт, што да смерці запалоханна чалавек усе ж адважваецца на гэта, з'яўляецца сведчаннем яго высакароднасці, маральнай чысціні. Бессаромнасць Гарлахвацкага вельмі узрушыла і абурыла Тулягу, але ён пакуль што не адважваецца каму-небудзь расказаць усе, бо не упэунены ў сваёй праваце. К. знарок ставіць Тулягу ў недарэчныя, смешныя сітуацыі, каб найбольш моцна ударыць па баязлівасці Тулягі.

Туляга лічыць свае становішча трагічным, з якога няма выйсця, і траціць спакой і сон. Гэта усе можна прасачыць у сцене, дзе Туляга з рознымі агаворкамі расказвае Левановічу пра усе сваі няшчасці. Адчушы сяброўскую падтрымку Веры, Чарнавуса і іншых супрацоўнікаў інстытута, Туляга пачынае разумець безпадстаўнасць свайго страху. Ён узяўся пісаць для Гарлахвацкага працу пад выглядам таго бездапаможнага запалоханага Тулягі, якім дырэктар яго бачыў. Але пры гэтым думае: "Цяпер жа я табе напішу навуковую працу! Насмяюся ты з мяне, абняславіў перад людзьмі, пасмяюся ж і я з табе". У яго нараджаецца вялікі гнеў да праўдзісвета, нахабніка і кар'ерыста, рашучасць абавязкова яго выкрыць, адпомсціць за тое зняважанне, крыуду, якія цярэў Туляга ад дырэктара. У канцы п'есы адбываецца духоўнае аднаўленне і перараджэнне Тулягі, яго радасць, гордасць ад здзейсненага і поўнае выкрыццё неўцтва Гарлахвацкага. Туляга канчаткова пераадоўвае сваю безгрунтоўную баязлівасць і становіцца нармальным чалавекам, гатовым змагацца з такімі людзьмі, як Гарлахвацкі.

Нямала паздзекваўся Гарлахв. з Тулягі і іншых вучоных. Цяпер яны смяюцца з Гарлахвацкага апошнімі. У гэтым сэнс назвы твора.

Вобразы Гарлахвацкага і Зелкіна у камедыі Кандрата Крапівы "Хто смяецца апошнім". Іх сацыяльная і грамадская шкоднасць.

Цэнтральное месца у камедыі займае Вобраз Гарлахвацкага. Гэта двурушнік, дымагог, авантурыст, самазванец у навучы, які імкнецца выкарастаць службовае становішча у сваіх шкодных мэтах. Абапіраючыся на паслугі плятхара і падхаліма Зелкіна, карыстаючыся баязлівасцю Тулягі, дабратай і даверлівасцю Чарнауса, Гарлахвацкі імкнецца пралезці у вучоных. Для гэтага ён хоча стварыць у інстытуце атмасферу падазронасці і недаверу. Гэтым ён імкнецца нанесці шкоду дзяржаве, народнай гаспадарцы. Гарлахвацкі выкарыстоўвае разнастайныя сродкі і прыемы, каб дасягнуць свайго. Шантаж і паклеп, начальніцкі вокрык. На яго думку гэтым можна прымусіць Тулягу і нават самага Чарнавуса працаваць на яго -- "хрыбецікі у іх моцныя, галовы разумныя, няхай стараюцца, калі хочуць на свеце жыць".

Характар Гарлахвацкага у п'есе падаецца сатырычна; характарызуя яго, Крапіва выкарыстоўвае разнастайныя прыемы. Пачынаецца п'еса размовай прыбіральшчыцы цеці Каці і дворніка Ніціпара, якія гавораць пра змены, якія адбыліся са з'яўленнем Гарлахвацкага. Асабліва ярка праяўляецца характар Г., калі ён шальмуе і запалохвае Тулягу, прымушаючы таго напісаць навуковую працу. Аб'ект даследвання гэтага ученага -- "свінячы мамант" -- надзвычай удала асацыіруецца з унутранымі якасцямі самага даследчыка. Як певун і шарлатан, Г. поўнасьцю раскрываецца у заключнай часцы трэцяга акта.

У вобразе навуковага супрацоўніка Зелкіна паказаны яркі тып пляткара і падхаліма. Зелкін як вучоны амаль нічым не адрозніваецца ад свайго шэфа, а таму і стараецца дагаджаць начальству, падхалімнічае, каб утрымаць свае месца. Разуваючы хісткасць свайго становішча, З. пачынае плясці інтрыгі, паклепнічаць на сумлен. людзей. Крапіва падкрэслівае адну знешнюю асаблівасць З., якая паказвае яго унутраную сутнасць. З. ходзіць амаль нячутка, як кот, што падкрадваецца да сваёй ахвяры. Здаецца, што увесь ён -- гэта натапыранае вуха, якое да усяго прыслухоўваецца. Убачышы чалавеква у формы НКВД, які выходзіў з кабінета Г., пачуушы назву толькі вуліцы, З. фабрукуе новую плетку супраць Чарнавуса, хаця разумее дзікасць свайго рашэння.

Невутства З., яго бессаромнае падхалімства выразней за ўсе праяўляецца у сцэне пасяджэння вучонага савета, на якім Г. абараняе "сваю" навуковую працу. Як і Г., З. не разумее, што гэты даклад -- пародыя на навуковую працу і кінуўся на ўсе лады расхваліваць свайго начальніка. Але варта было З. зразумець, што у гэтым дакладзе няма нічога навуковага і напісаны ён не Г., а Тулягам, як тут жа З. гаворыць адваротнае: "Я так і думаю! Каб Вы, Аляксандр Петровіч, напісалі такую бязгуздзіцу." У вобразе Зелкіна драматург не толькі заклеіміў пляткарства і падхалімства, але і наглядна паказаў небяспечнасць і шкоднасць такіх Зелкіных, бездоказных абвінавачванні якіх былі самымі моцнымі аргументамі у свой час для рэпрэсіі супраць сумленных людзей.

Кандрат Крапіва - байкапісец. Тэматыка і сацыяльная праблематыка яго баек, іх мастацкія асаблівасці.

Байкі у белар. літаратуры -- сталыя традыцыі. Я.Купала і Я.Колас зрабілі бел. байку рэалістычнай народнай. Кандрат Крапіва (К.К.) да жанру байкі звярнуўся у 1922г., калі пачаў пісаць па-беларуску. Асаблівы росквіт К.К.-байкапісца прыпадае на 1925-1929гг., калі была напісана большая частка баек. У 1927 г. байкі выйшлі асобнай кніжкай, якая так і называлася "Байкі". Крапіва зрабіў байку баявой зброяй белар. сатыры. К.К., як байкапісцу не трэба было хаваць свае думкі. Яго задача заключалася у тым, каб пры дапамозе канкрэтных, простых і даступных народу вобразаў, раскрыць сутнасць той ці іншай жыццёвай з'явы. Народны погляд пісьменніка на рэчаіснасць, шырокае выкарыстанне фальклору, прыказак і прымавак надавалі мове яго баек народны характар.

У аснове многіх баек К.К. ляжыць прыказка. Напрыклад, "Баба з калес, калесам лягчэй" -- байка "Дзед і баба". Выкарыстоўваючы у байках прыказкі, Крапіва у першую чаргу звяртае увагу на мараль. К.К. як байкапісец прадаўжае традыцыю Купалы і Коласа, алігарычныя вобразы твораў якіх узяты з жыццёвага свету Беларусі. Крапіва захоўвае тыя традыцыйныя характарыстыкі алігарычных персанажаў, якімі надзяляе іх народ.

Тэматыка сатыры К.К. шырокая і разнастайная. Па тэматыцы байкі К.К. можна аднесці да маральна-бытавых агульна-грамадскіх, закранаючых міжнародныя і літаратурныя праблемы. Праўда, такія падзел даволі умоўны. Пісьменнік чэрпае матэрыялы з жыцця ці з фальклору. Даволі шмат баек прысвечана праблемам мастацтва і навукі ("Дзед і баба"). У свой час пісьменніка цікавілі міжнародныя падзеі, пытанні народнага, культурнага і гаспадарчага будаўніцтва.

Асаблівае месца у першы перыяд яго літаратурнай дзейнасці займала тэма грамадзкай вайны. Асноўнымі сродкамі, якімі карыстаўся К.К., з'яўляецца іронія, гратэск, карыкатура. Каго б ні браў байкапісец у якасці персанажаў, ён заўсёды мае на увазе чалавечае грамадства. Байкапісец ставіць персанажаў, супраць якіх накіравана байка, у смешнае становішча і паказвае несумяшчальнасць іх імкненняў, звычак, паводзін, учынкаў з агульна-прынятымі нормаў маралі, прыстойнасці, чалавечансці. Байка канчаецца мараллю. У байцы спалучаюцца бытавыя сцэны, залеўкі прыроды, лірычныя адступленні, дыялог. Мова байкі блізка да гутарковай. Байка пішацца вольным вершам.

Многія баячныя вобразы, створаныя К.К., сталі літаратурнымі тыпамі, а канцоўкі баек -- крылатымі выразамі. Байкапісец шырока карыстаецца характэрнымі для народнай мовы зваротамі.

Вядомы драматург, сатырык, байкапісец, ён дауно заваяваў прызнанне і літар. аутарытэт. Байкі, напісаныя у 1922-25гг. -- шмат у чым класічныя узоры калючай, задзірыстай, часам вельмі несправядлівай у сваіх ацэнках маладнікоускай паэзіі. Сатырычны дыяпазон баек быў шырокі -- даставалася у іх сусветнай буржуазіі, польскім панам, пісьменнікам старэйшага пакалення.

"Дыпламаваны баран". Само слова "баран" стала сінонімам тупасці і разумовай абмежаванасці. Але ад жывел розуму ніхто не патрабуе. На гэтых рысах, спрадвечу замацаваных за баранам, пабудавана гэтая байка (1920). Смешна тое, што не маючы розуму, баран вырашыў здабыць сабе славу ілбом. Што ні гаварыць, а ён у яго быў трывалы. Іронія тут вынікае ў падтэксце. Баран сапраўды заслужыў дыплом галавою. Толькі не розумам, а ілбом. Розніцу паміж тым, хто ў сапраўднасці, яму растлумчыла кошка, кажучы "што заслужыў ён свой "дыплом" не галавою, а ілбом".

Станоўчыя і адмоўныя героі камедыі Кан-драта Крапівы «Хто смяецца апошнім»

Камедыя Кандрата Крапівы «Хто смяецца апошнім» хаця і была напісана ў тысяча дзевяцьсот трыццаць дзевятым годзе, але яе можна назваць сучаснай. Бо дзеянні, якія адбываюцца ў інстытуце геалогіі, вельмі нагадваюць сённяшнія стасункі паміж людзьмі амаль ва ўсіх дзяржаўных установах. Кандрат Крапіва ў камедыі выкрыў несправядлівасць, парушэнне прынцыпаў жыцця. Ён асуджае кар'ерызм, прыстасавальніцтва. Але ў той жа час драматург услаўляе вучоных, якія сваёй працай прыносяць вялікую карысць дзяржаве.

Большасць герояў камедыі можна падзяліць на станоўчых і адмоўных. Але ёсць і такія персанажы, якіх нельга аднесці ні да першых, ні да другіх.

Адмоўнымі ў п'есе з'яўляюцца вобразы Аляксандра Пятровіча Гарлахвацкага, Зёлкіна і яго жонкі.

Гарлахвацкі — дырэктар інстытута геалогіі. Пасаду дырэктара інстытута ён займае не за свае навуковыя дасягненні, а па пратэкцыі таварышаў. На самай справе ў прафесіі палеантолага ён нічога не разумее. Гарлахвацкі — вельмі небяспечны чалавек, бо выдае сябе не за таго, кім з'яўляецца на самай справе. Ён вельмі хітры і вынаходлівы. З рознымі людзьмі паводзіць сябе па-рознаму. Палахлівага — прыпужае, а з даверлівымі — прыкідваецца шчырым сябрам. Але «колькі вярвачы ні віцца — заўсёды ёсць канец». У рэшце рэшт усе ўбачылі, што за чалавек Гарлахвацкі, які ён невук.

Зёлкін — малодшы навуковы супрацоўнік. Гэта сап-раўдны падхалім. А падхалімства, як вядома, заўсёды выклікала гнеў у Кандрата Крапівы. Хаця навуковы супрацоўнік з яго не вельмі ўдалы, затое Зёлкін — вельмі здольны паклёшгик. Наколькі ён тупы ў навуцы, настолькі багатая яго фантазія ў выдуманні плётак. Такія разуменні, як дружба, давер між людзьмі, Зёлкіну не даступны. Ён умее бачыць у людзях толькі адмоўнае.

Станоўчымі вобразамі ў камедыі з'яўляюцца Чарнавус, Вера і Левановіч.

Чарнавус — прафесар інстытута геалогіі. Аўтар з сімпатыяй малюе гэтага вучонага. Шчыра спачувае яму, даведаўшыся пра непрыемнасці, якія наваліліся на беднага прафесара. Вось гэта справядлівасць і сумленнасць ча-сам перашкаджаюць вучонаму бачыць з'явы ў сапраўдным святле. Чарнавус непатрабавальны і сціплы. Яго вельмі любяць калегі. Ён увесь час адчувае іх маральную падтрымку. Калі што-небудзь не ладзіцца, ён непакоіцца, каб з-за яго не было непрыемнасцяў у калег. Інтэрэсы навукі для Аляксандра Пятровіча даражэй за ўсё. Без навукі ён не ўяўляе свайго жыцця.

Вера — правая рука Чарнавуса, малодшы навуковы супрацоўнік. Яна чалавек прынцыповы, мяркуе аб людзях не па чутках, а па іх учынках. У цяжкія хвіліны яна стараецца падтрымаць Чарнавуса і дапамагчы яму. Менавіта яна садзейнічае шчаслівай развязцы ў камедыі. Сваёй энергічнасцю, адкрытасцю натуре Вера выклікае нашы сімпатыі.

Левановіч — сакратар парткома. Ён — сумленны і прынцыповы камуніст. Левановіч умее выслухаць чалавека, паверыць яму і дапамагчы калі трэба. Раней, чым хто, ён зразумеў сапраўдную абстаноўку ў інсты-туце, і не без яго дапамогі выкрылі Гарлахвацкага.

Туляга — навуковы супрацоўнік. Страх з'яўляецца галоўнай перашкодай да мэты на працягу ўсяго жыцця. Але ён змог пераадолець самога сябе і раска-заць аб усім Левановічу. Такія людзі, як Туляга, вельмі небяспечныя, бо яны жывуць пад уплывам каго-не-будзь. Калі такі чалавек будзе браць прыклад з дрэн-нага чалавека, то і сам стане дрэнным. Туляга пакутуе ад сваёй палахлівасці, горка прызнаецца, што праз гэту рысу характару не паважае самога сябе.

Камедыя «Хто смяецца апошнім» напісана з вялі-кім сатырычным майстэрствам. Дзеянні тут адбыва-юцца, а аўтарскіх высноў няма. Напрыклад, калі Гар-лахвацкі робіць даклад пра выкапнёвую жывёліну, а па сутнасці малюе свой уласны партрэт. Тое, што мы робім выснову самі, развівае мысленне, фантазію. Таму камедыя не толькі цікавая, але і карысная.

ГАРЛАХВАЦКІ — НЯГОДНІК І ПРАЙДЗІСВЕТ

(К. Крапіва «Хто смяецца апошнім»)

На ўроках беларускай літаратуры мы пазнаёміліся з камедыяй Кандрата Крапівы «Хто

смяецца апошнім». У сваёй п'есе драматург раскрывае перад чытачом не толькі канфлікт паміж невуцтвам, ашуканствам, кар'ерызмам і адукаванасцю, сумленнем, але і паказвае атмас-феру, у якой даводзілася жыць людзям у трыц-цатыя гады. Чытаючы камедыю, мы бачым, як у той час нават бязвінны чалавек, сумленны гра-мадзянін мог зрабіцца здраднікам, «замаскіраваным ворагам» пасля плётак і інтрыг спрытнага паклёпніка ці інтрыгана.

Прыкладам чалавека, які дзеля дасягнення ўласных мэтай здольны скарыстаць іншых людзей, з'яўляецца адзін з герояў п'есы Крапівы — кар'ерыст і невук Гарлахвацкі. Ён працуе на пасадзе дырэктара навукова-даследчага інстытута геалогіі. Але ўжо з першых старонак п'есы мы бачым, што да навуковай дзейнасці гэты чалавек не мае ніякага дачынення.

Гарлахвацкі толькі тым і займаецца, што ўладкоўвае свой кабінет і бавіць час са сваёй ка-ханкай Зіначкай Зёлкінай. Тут жа мы дазнаём-ся, што дыплом вучонага і адказную пасаду лму дапамаглі набыць ягоныя сябры. Але ў інстытут прыйшоў ліст з патрабаваннем спісу навуковых прац кіраўніка ўстановы. Гарла-хвацкі апынуўся перад пагрозай выкрыцця. Аднак і тут гэты прайдзісвет знаходзіць выйс-це: «Зрабіць так, каб Туляга і нават сам Чарна-вус былі тут у мяне на паслугах... на іх спінах у вялікія вучоныя ўехаць».

Каб здзейсніць свой план, дырэктар развівае актыўную дзейнасць: збірае плёткі, хлусню, карыстаецца дапамогай паклёпніка і падхалі-ма Зёлкіна, палахлівасцю Тулягі і даверлівас-цю Чарнавуса. Робіць гэта Гарлахвацкі вельмі спрытна і прафесійна. З рознымі людзьмі ён паводзіць сябе па-рознаму. Запалоханага Ту-лягу метадам шантажу прымушае напісаць за яго навуковую працу — даклад па палеанта-логіі: «Вы напішаце, а я прачытаю. Пасля мы зачытаем яго на савеце, апублікуем. Але вы ж разумееце, што ставіць сваё прозвішча побач з вашым мне нязручна».

Даверлівы Чарнавус, чалавек высокай год-насці, не разумее, чаму гэта з Масквы не прый-шоў водзыў на яго працу, чаму выдавецтва ад-маўляецца друкаваць яго кнігу, а над дачкой навісла пагроза выключэння з інстытута. І ніяк не можа зразумець, што прычына ўсяму — яго дырэктар.

У інстытуце геалогіі адбываюцца цікавыя падзеі. Замест таго, каб займацца навуковай дзейнасцю, вучоныя павінны даказваць, што яны не ворагі. Затое Гарлахвацкі — невук,

прайдзісвет і кар'ерыст — адчувае сябе вельмі вольна. Але ўсе гэтыя непаразумы адбываюцца да пэўнага часу. Пасля дакладу, якім Туляга помсціць свайму крыўдзіцелю, на па-верхню выходзіць увесь бруд Гарлахвацкага. Гэты прайдзісвет паўстае перад намі ў вобразе «свінтуса грандыёзуса». З Чарнавуса і Тулягі была знята пляма «ворагаў народа».

Сваім творам К. Крапіва дапамог нам зразу-мець тое страшнае становішча, у якім апынуліся ўсе нашыя суайчыннікі ў трыццатыя гады. Даў зразумець нам, як лёгка было ў той час прынізіць чалавека, а то і ўвогуле — ад-няць у яго жыццё. І разам з тым вучыць нас быць сумленнымі перад сабой і людзьмі, вы-крываць невуцтва, кар'ерызм і ўсе адмоўныя рысы чалавечага грамадства.

ВОБРАЗ ТУЛЯГІ Ў КАМЕДЫІ К. КРАПІВЫ «ХТО СМЯЕЦЦА АПОШНІМ»

Камедыя «Хто смяецца апошнім» была напісана ў 1939 годзе, калі чалавека маглі схاپіць без усялякага дазвання, проста па да-носу. Таму не дзіўна, што большасць людзей знаходзілася ў нейкім запалоханым стане, пад страхам апынуцца ў ГУЛАГу. Якраз да такіх людзей і належыць навуковы супрацоўнік Туляга.

Туляга — адна з асноўных дзеючых асоб п'е-сы. Увесь знешні выгляд Тулягі цалкам адпа-вядае яго прозвішчу. Ён нейкі нязграбны, няспрытны, нібы сапраўды туляецца з аднаго месца на другое. Адночы, калі Туляга ішоў у інстытут, нейкі чалавек заўважыў яго падоб-насць да дзянікінскага палкоўніка. А паколькі Туляга і сапраўды некалі жыў у тым горадзе, назва якога прагучала ў вуснах незнаёмца, то бедалагу гэта насцярожыла і вельмі напужала. Ён раскажаў пра гэты выпадак у інстытуце. Па-чуўшы пра гэта, Зёлкін — яшчэ адзін супрацоўнік гэтай навуковай установы і ўсім вядомы вы-думшчык і пляткар

— перайначыў яго расказ так, што выходзіла, быццам Туляга на самой справе дзянікінскі афіцэр і вельмі баіцца ця-пер гэтага.

У той час дырэктар інстытута Гарлахвацкі пад пагрозай выдачы «дзянікінца» НКУС прымушае Тулягу напісаць за яго навуковую працу і паставіць пад ёй прозвішча Гарлахвацкага. Такі адкрыты шантаж узнімае хвалю незадаволенасці ў Тулягі, сумленнага навукоўца. Ён і раней адчуваў сваё становішча вучонага-парабка, але не хапала смеласці, каб пазбавіцца ад гэтага.

Апошняй кропляй стала здарэнне з Зіначкай Зёлкінай, калі Гарлахвацкі, баючыся жончы-нага гневу, выкліканага яго «шашнямі» з Зіначкай, павярнуў усё так, што атрымалася, быццам з Зінай у кабінце быў не ён, а Туляга. Вынесці такога сораму Туляга не мог, таму тут жа пачаў распрацоўваць план, як адпомсціць ненавіснаму невуку і кар'ерысту. Ён раіцца, дзеліцца сваімі думкамі з супрацоўнікамі інстытута, шукае іх падтрымкі і дапамогі. Гэта дапамагае яму з цягам часу пераадолець страх. Заставалася толькі пераступіць апошняю прыступку — выкрыць лжэвучонага, які да таго ж яшчэ і дырэктар навуковай установы.

У гэтай цяжкай справе Тулягу дапамаглі Чар-навус, Вера і Левановіч. Яны спакойна яго выслухалі, паспачувалі і паабяцалі падтрымку. Да моманту зачытвання «навуковай працы» Туляга ўжо вызваліўся ад страху і быў рашуча на-строены паведаміць усім супрацоўнікам праўду.

Пасля таго, як Гарлахвацкі зачытаў напісаную Тулягам працу, усім стала зразумела, што ўяўляе сабою гэты чалавек як вучоны. У дакладзе сустракаліся такія дэталі, што ўзнікала пытанне, хто на самой справе больш «карысны выкапень» — Гарлахвацкі ці тая жывёліна, пра якую гаварылася ў дакладзе.

Заканчваецца камедыя трыумфам Тулягі. А Гарлахвацкага забіраюць у НКУС па справе здрадніцтва.

У кантрасце паміж пачаткам і канцом твора і хаваецца сэнс яго назвы. Спачатку смяўся Гарлахвацкі, паціраючы рукі ад радасці, што, дзякуючы страху Тулягі, зможа ў хуткім часе абараніць дысертацыю і закрыць рот тым, хто падазрае яго ў лжэвучонасці і не давярае яму. У канцы смяецца Туляга, задаволены тым, што хапіла-такі смеласці і рашучасці перамагчы страх і выкрыць ярага кар'ерыста і невука.

Сэнс назвы твора «Хто смяецца апошнім» у тым, што нельга лічыць куранят па вясне, таму што яшчэ не раз выйдзе на паляванне ліса. І, як сцвярджае народная мудрасць, той смяецца добра, хто смяецца апошнім.